

کاربست روش مرور سیستماتیک ادبیات در شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر

خلاق

مجتبی امیری* - دانشیار دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران
محمد مهدی ذوالفقارزاده - استادیار دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران
کرامت‌اله زیاری - استاد دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران، تهران، ایران
حسن اشتری - دکتری آینده‌پژوهی دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، تهران، ایران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۱۰/۰۳ تأیید مقاله: ۱۳۹۸/۰۸/۲۸

چکیده

شهر خلاق محصول هزاره سوم و تحولات آن است. بهره‌گیری از مؤلفه‌ها و شاخص‌های این نظریه به رشد و شکوفایی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی شهرها کمک می‌کند. بر این مبنا، هدف پژوهش حاضر شناخت ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق براساس رویکرد مرور سیستماتیک ادبیات است. پژوهش حاضر به روش مرور سیستماتیک ادبیات انجام شده است که شامل مراحل تعریف، جست‌وجو، انتخاب، تحلیل و سنتز است. فرایند جست‌وجوی منابع مرتبط با پژوهش در مردادماه ۱۳۹۶ به مدت ۳۱ روز صورت گرفت. جست‌وجوی اولیه به شناسایی ۱۱۴ منبع منتهی شد. از این میان، ۷۱ منبع با موضوع پژوهش هم‌خوانی داشت که در نهایت ۲۲ منبع از آن‌ها برای تحلیل نهایی انتخاب شد. بازه زمانی منابع انتخابی سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۱۶ است. یافته‌های مرور سیستماتیک نشان می‌دهد بیشترین موارد مرتبط، به سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۱۲ مربوط است که ۱۱ منبع از پایگاه داده پژوهش را شامل می‌شود (۵۷ درصد). به بیان دیگر، میزان مطالعات انتخابی برای سال‌های ۲۰۰۹، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱، ۲۰۱۲ و ۲۰۰۷ به ترتیب ۱۷، ۱۳، ۹، ۹ و ۹ درصد است. ۶۸ درصد منابع کمی و ۳۲ درصد نیز کیفی هستند. شهر خلاق در مجموع هفت بعد فضایی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، انسانی، ساختاری و نهادی و ۲۸ مؤلفه و ۱۴۱ شاخص دارد. بعد فضایی نیز دارای ۶ مؤلفه و ۲۸ شاخص است. بعد اقتصادی نیز ۳ مؤلفه و ۱۹ شاخص دارد. بعد اجتماعی دارای ۳ مؤلفه و ۱۹ شاخص و بعد فرهنگی نیز دارای ۳ مؤلفه و ۱۸ شاخص است. بعد ساختاری ۷ مؤلفه و ۲۲ شاخص و بعد انسانی، ۳ مؤلفه و ۱۶ شاخص دارد. بعد نهادی نیز دارای ۳ مؤلفه و ۱۹ شاخص است.

واژه‌های کلیدی: ابعاد، شاخص‌ها، شهر خلاق، مرور سیستماتیک ادبیات، مؤلفه‌ها.

مقدمه

در جهان کنونی، پدیده شهری شدن رخ داده است؛ به طوری که ۴۰۰ شهر با جمعیت یک میلیون نفر در جهان وجود دارد. امروزه شهرها شبکه‌های انبوه و متراکم مبادلات سرمایه‌گذاری، اطلاعات، کالاها و مردم و همچنین مراکز نوآوری و مدیریت دانش محسوب می‌شوند (Pricewaterhouse Coopers, 2005: 8). از سوی دیگر، موضوع شهر مطلوب آینده همواره یکی از دغدغه‌های بشر از اعصار نخستین بوده است. چنانکه مفهوم شهرهای مطلوب با اتوپیا یا مدینه فاضله آغاز شده است. سپس به نظریه‌هایی از قبیل باغ‌شهر، شهر گسترده، شهر خوب، شهر فشرده، هوشمند، نوشهرگرایی، توسعه ترانزیت‌محور، شهرهای سبز، اکوسیستی، شهرهای با کربن پایین، شهرهای شاد و زیست‌پذیر، شهرهای پایدار و تاب‌آور، شهرهای همه‌جاگستر، دیجیتال و اسمارت‌سیتی، شهرهای دانش‌محور و در نهایت شهرهای خلاق در سده‌ها و دهه‌های گذشته ختم شده است؛ به طوری که صاحب‌نظران و پژوهشگران مشخصه‌های زیادی برای شهرهای آینده، شامل توازن شهر و طبیعت، کربن پایین، تسلط انرژی خورشیدی، فناوری‌محور، تکثرگرا و دربرگیرنده، زیست‌پذیر، بهره‌ور، پایدار، مدیریت مبتنی بر حکمروایی خوب و تاب‌آوری بیان کرده‌اند (Batty et al., 2012; Commonwealth of Australia 2011; PCAST, 2016). با وجود این، در طول دو دهه گذشته شاهد تکامل سریع مفهوم «شهرهای دانش» به عنوان الگوی مطلوب توسعه شهری بوده‌ایم؛ به گونه‌ای که از مفاهیم اولیه به «شهر هوشمند و دیجیتال» رسیده و از این رو سده حاضر «سده دانش‌محوری» نام‌گذاری شده است؛ زیرا دانش نیروی راهبر توسعه شهری و اقتصادی است. کاریلو^۱ (۲۰۰۶) این دو را با هم ترکیب نموده و سده بیست‌ویکم را به عنوان «سده شهرهای دانش» معرفی کرده است (Yigitcanlar, 2005: 5). همچنین پس از مطرح‌شدن شهرهای دانش‌محور، الگوی شهر خلاق به عنوان تکامل‌دهنده شهرهای دیجیتال، هوشمند و دانش‌محور به منزله الگوی مطلوب شهر آینده مطرح شده است؛ به این معنا که در کنار فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان باید مؤلفه‌های انسان‌محوری مانند مدارا، جذابیت، مشارکت، تنوع قومی و جمعیتی و... را پوشش داد.

عمومیت تر شهر خلاق به عنوان راهبرد توسعه شهری تا حدودی به کمک فرایندهای فراگیر تغییرات اجتماعی که ساختاری هستند نه لحظه‌ای تبیین شده است. این فرایندها ماهیت اقتصادی (جهانی‌شدن، اقتصاد خدماتی)، ژئوسپاسی (محوشدن مرزهای ملی و پیدایش مناطق به‌عنوان موتورهای رشد)، فناورانه (فناوری اطلاعات و ارتباطات و حمل‌ونقل) و فرهنگی-اجتماعی (مصرف) هستند (Romein and Trip, 2010: 2-3). شهر خلاق مرتبط با بخش‌های هنری از جمله گردشگری، رویدادهای هنری، کنترل بر تأثیرات اقتصادی هنر و کسب شهرت بین‌المللی برای شهر، جذب افراد مربوط به طبقه خلاق، استفاده از هنر برای نمایش تنوع و درک‌سازی در میان مردم، توسعه اقتصاد و صنعت خلاق است که شهرها را زنده و پویا می‌کنند و ارزش واقعی به آن‌ها می‌افزایند (Rezaie Eshaghvandi and Rostami, 2015: 219).

تئورسین‌های بزرگ خاطر نشان کرده‌اند که جذب افراد طبقه خلاق به‌طور خودکار یک شهر خلاق را به‌وجود نمی‌آورد. در همین زمینه فلوریدا (۲۰۰۲) بر ترویج نوسازی فرهنگی، جذب افراد جدید خلاق، تحریک مشارکت‌های اجتماعی و همچنین حمایت مالی از امکانات رفاهی و صنایع خلاق تأکید کرده است (Zherdev, 2014: 7). به اعتقاد لاندی، شهر خلاق بر مبنای این ایده است که «فرهنگ به‌مثابه ارزش‌ها، بینش‌ها، شیوه زندگی و شکل ترجمان خلاق، نشان‌دهنده

خاکی است که در چارچوب آن خلاقیت ظاهر می‌شود و رشد می‌کند؛ بنابراین یک کاتالیزور برای توسعه است» (Bury, 2013: 179). در مجموع، در طول دو دهه گذشته شاهد ظهور و تکثر دستور کارهای سیاست عمومی و پژوهشی در کل جهان بوده‌ایم که خلاقیت را ابزاری جدید و قدرتمند برای تحریک نوسازی اقتصادی، طراحی و برنامه‌ریزی شهری می‌داند؛ به‌ویژه اینکه مفهوم شهر خلاق پیشنهاد می‌کند افراد بااستعداد کلید رشد اقتصادی هستند. شهرهای غنی از نظر تنوع، طراحی و میراث نیز قادرند شرایط اجتماعی و کالبدی را برای توانمندسازی کارآفرینان محلی و تشویق صادرات جهانی درباره فناوری‌ها و ایده‌های نوآور به‌وجود آورند. سیاست‌گذاران و سیاست‌سازان عمومی و برنامه‌ریزان شهری این راهبردهای شهر خلاق را برای آفرینش منابع جدید اشتغال و بهبود سطح درآمد به‌کمک تقویت محدوده‌های هنری و فرهنگی و مکان‌های خوشه‌های خلاق پذیرفته‌اند. همچنین بر تقویت زیرساخت‌های اساسی منابع فکری، تنوع اجتماعی و واسطه‌های فرهنگی، نه تنها به‌عنوان شیوه بهبود سرزندگی و رقابت‌پذیری اقتصادی در میان شهرها، بلکه به‌عنوان شیوه تقویت انسجام اجتماعی و هویت شهروندان متمرکز شده‌اند (Zamudio and Barar, 2013: 40).

براین اساس تبیین مؤلفه‌های شهر خلاق ضرورت دارد و بهره‌گیری از آن با منافع زیادی برای کشور همراه است. نخست اینکه، شهر خلاق با استفاده از این عوامل به شکوفایی و رشد اقتصادی کشور کمک شایانی می‌کند: تجاری‌سازی بازار غنی هنر و صنایع فرهنگی، از قبیل صنایع دستی، موسیقی، سینما و... مراکز هنری و تاریخی تمدن ایران، شاهکارهای معماری ایرانی و اسلامی، حفظ و جذب نخبگان و بهره‌گیری از دارایی‌های فکری و عقلایی استعدادها و تبدیل ایده‌ها و خلاقیت آن‌ها به تولیدات با ارزش تجاری. دوم اینکه به‌کمک مکانیسم‌هایی از قبیل جلوگیری از فرار نخبگان از راه ایجاد بستر مناسب و مداراگونه (جذب حداکثری و دفع حداقلی)، جذب نخبگان کشورها و مذاهب گوناگون، به‌ویژه استعدادهای کشورهای اسلامی از فرقه‌ها و مذاهب مختلف می‌تواند به تنوع و غنای فرهنگی کشور بیفزاید و زمینه را برای هم‌زیستی مسالمت‌آمیز مذاهب مختلف اسلامی (به‌عنوان الگوی نمونه در جهان اسلام) و تشکیل تمدن نوین اسلامی فراهم کند. همچنین می‌تواند محیط اجتماعی شهرها را به‌سوی محیط‌های متنوع، آزاداندیش، دارای تساهل و تسامح، درک و احترام به تفاوت‌ها، ارزش‌ها، نگرش‌ها، تعهد اجتماع و خانواده‌دوستی سوق می‌دهد. سوم اینکه ترویج اقتصاد دانش‌بنیان و خلاق در شرایط رکود کنونی می‌تواند بعد جدیدی به اقتصاد کشور بیفزاید و زمینه‌های خروج از رکود را تسریع بخشد. مورد آخر این است که خلاق‌اندیشی و مضامین خلاقانه در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی، به سرمایه‌گذاری و ساختارهای بوروکراتیک نیازی ندارند و هرگز گرفتار تحریم‌های ظالمانه نخواهند شد. در واقع آن‌ها مصداق کامل اقتصاد مقاومتی و بومی هستند.

مفهوم شهر خلاق

مفهوم شهر خلاق از اواسط دهه ۱۹۹۰، اولین بار در انگلستان و سپس آمریکا به الگوی هنجاری و مدل جدید جهت‌گیری برای سیاست‌ها و برنامه‌ریزی شهری تبدیل شد (Hahn, 2010: 13). این مفهوم بر بهره‌گیری از امکانات فرهنگی و هنری به‌عنوان دارایی‌هایی ارزنده به‌منظور جذب افراد متحرک، ماهر و تحصیل‌کرده تأکید می‌کند (Grodach, 2012: 82). درحقیقت، پژوهشگران شهر خلاق، فرهنگ را ابزار بازآفرینی شهری و صنایع خلاق را موتور توسعه اقتصادی نظریه‌پردازی

می‌دانند (COIN, 2017: 41). امروزه تعاریف مختلفی درباره شهر خلاق در ادبیات حرفه‌ای و دانشگاهی یافت می‌شود. برخی اندیشمندان آن را از راه طبقه خلاق (کلیفتون و کوک^۱، ۲۰۰۹؛ چانتلوت، پرز، ویرول^۲، ۲۰۱۱؛ گوردون^۳، ۲۰۱۳) و برخی دیگر به کمک صنعت خلاق (ایونز^۴، ۲۰۰۹؛ فلو^۵، ۲۰۱۰؛ چاپین، کامونیان^۶، ۲۰۱۰؛ بوینز، مولوتجا، پیری^۷، ۲۰۱۱) تعریف کرده‌اند (Vanova and Miskovicova, 2014: 612). به اعتقاد اسمیت و وارفیلد^۸ (۲۰۰۸) شهر خلاق دو مؤلفه اساسی دارد: جهت‌گیری فرهنگ‌مبنا^۹؛ مکانی با فرهنگ و هنرهای قدرتمند و در حال شکوفایی، نمایش تنوع و خلاقیت، دربرگیرندگی^{۱۰}، هنری و تصویرساز. جهت‌گیری اقتصاد مبنا^{۱۱}؛ مکانی که به کمک نوآوری قوی، صنایع خلاق و فرهنگی رقابتی، سازمان‌های هنری و هنرهای پایدار از نظر اقتصادی راهبری می‌شود (Kong, 2012: 6). بایکن، فوسکو جیرارد و نایجکمپ^{۱۲} (۲۰۱۱) مفهوم شهر خلاق را خلاصه کرده‌اند: «هسته‌ای از زیرساخت‌های هنری و فرهنگی، مکان اقتصاد خلاق فعال، مترادف با طبقه خلاق قدرتمند و مکان حامی خلاقیت و فرهنگ» (Vanova and Miskovicova, 2014: 612). کولتا^{۱۳} (۲۰۰۸) درباره تعریف شهر خلاق به شماری از مشخصه‌ها اشاره کرده است که عبارت‌اند از: معابد هنری طراحی شده توسط معماران مشهور (ساختمان‌های مانا)، مناطق و محدوده‌های هنری برای تحریک بازآفرینی شهری، گردشگری فرهنگی (هنر و رویدادهای هنری برای گردشگران)، رونق ارزش اقتصادی صنایع خلاق، کسب شهرت بین‌المللی از راه هنر، جذب و نگهداری طبقه خلاق، استفاده از هنر برای نمایش تنوع و درک‌سازی^{۱۴} میان مردم، به رسمیت شناختن خلاقیت به‌عنوان پیش‌نیاز نوآوری و پذیرش رویکرد خلاق برای حل مسائل شهری (Kong, 2012: 5).

مبانی نظری شهر خلاق

افرادی زیادی درباره شهر خلاق و مشخصه‌های آن به پژوهش و نظریه‌پردازی پرداخته‌اند. با وجود این، صاحب‌نظران اصلی شهر خلاق، فلوریدا و لاندی هستند که البته ریشه‌های پیدایش این مفهوم را به جاکوبز، طلایه‌دار برنامه‌ریزی شهری پسامدرنیسم نسبت می‌دهند. با وجود این، فلوریدا شالوده‌های اصلی نظریه شهر خلاق را مطرح کرده و مؤلفه‌ها و شاخص‌های قابل‌اندازه‌گیری برای آن بیان کرده است. پس از آن به تبعیت از وی، پژوهشگران بسیاری به شهر خلاق و ضرورت بهره‌گیری از آن توجه کرده‌اند و ابعاد و مؤلفه‌ها تکمیل‌کننده‌ای بر آن افزوده‌اند. در یک تقسیم‌بندی کلی صاحب‌نظران شهر خلاق به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند: صاحب‌نظران اولیه، بنیادین و صاحب‌نظران توسعه‌ای (جدول‌های ۱، ۲ و ۳).

1. Clifton, Cooke
2. Chantelot, Pérès, Virol
3. Gordon
4. Evans
5. Flew
6. Chapain, Comunian
7. Booyens, Molotja, Phiri
8. Smith and Warfield
9. Culture-Centric Orientation
10. Inclusivity
11. Econo-Centric Orientation
12. Baycan, Fusco Girard and Nijkamp
13. Coletta
14. Build Understanding

جدول ۱. صاحب‌نظران اولیه شهر خلاق

منبع	مفاهیم کلیدی	نظریه پرداز
Peng and Yang, 2013: 33	شهرها منبع ثروت ملل هستند. در این میان باید تنوع را به‌عنوان نیروی راهبر خلاقیت شهری ستایش کرد.	شهرها منبع ثروت ملل هستند.
Krop, 2013: 20	افراد خلاق و بااستعداد ترجیح می‌دهند در مناطقی از شهرها زندگی کنند که جمعیت متنوع و فضایی سرزنده دارد.	جاکوبز (۱۹۶۹)
Mellander, 2012: 4	عامل متمایز شدن و رشد اقتصادی شهرها، خوشه‌های شدن جغرافیایی تنوع و افراد بااستعداد در شهرهاست. درواقع، عامل رشد یا زوال شهرها به مهارت‌های متنوع ناشی از محیط‌های شهری خلاق برمی‌گردد.	
Durmaz, 2012: 19	خلاقیت و ارتباط آن با شهرها ایدم‌های جدید نیست. آن در سده پنجم میلادی، فلورانس در سده چهاردهم، وین در اواخر سده هجدهم، پاریس در اواخر سده نوزدهم و برلین در سده بیستم مراکز خلاقیت، فرهنگ و هنر بوده‌اند.	
Peng and Yang, 2013: 33	حال (۱۹۹۸) سه دوره در توسعه شهرهای خلاق را شناسایی کرده است که عبارت‌اند از: ۱. نوآوری مولدانه-فناورانه: انقلاب صنعتی (منجستر دهه ۱۷۷۰) صنعت ماشین (گلاسکو دهه ۱۸۴۰) و طراحی صنعتی (برلین دهه ۱۸۷۰). نوآوری عقلایی- فرهنگی: هالیوود (لس‌آنجلس دهه ۱۹۲۰) و تأثیرات انقلابی الویس پریسلی (ممفیس) روی صنعت موسیقی (دهه ۱۹۵۰)، نوآوری فناورانه-فرهنگی: تلفیق هنر و فناوری و خلق خدمات ارزش‌افزوده نوین	هال (2000)
Hall, 2000: 640	شهر خلاق به شهرهایی با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی ترکیبی و مختلط گفته می‌شود که عرصه را برای تعامل بیشتر و تبادل راحت و غیررسمی اطلاعات میان افراد خلاق فراهم می‌کند و این امر به بروز ایده‌های جدید و تفکر خلاقانه منجر می‌شود.	
Peng and Yang, 2013: 34	شهر خلاق سه ویژگی کلیدی خوشه‌های شدن صنعتی، بی‌ثباتی ساختاری و تنوع را دارد. مشخصه شهر خلاق میزان بالایی از آمیختگی اجتماعی و عقلایی است.	

جدول ۲. صاحب‌نظران بنیادین شهر خلاق

منبع	مفاهیم کلیدی	نظریه پرداز
Landry, 2000: 276	محیط خلاق به مکانی (خوشه‌هایی از ساختمان‌ها، بخشی از شهر، کل شهر یا منطقه) اطلاق می‌شود که پیش‌نیازهای ضروری از نظر زیرساخت‌های سخت و نرم برای ایجاد جریان ایده‌ها و ابتاعات را دربرمی‌گیرد.	
Leng et al., 2014: 21	شهرهای خلاق به مکان‌ها و فضاهایی اطلاق می‌شود که فرصت‌ها و تعاملات میان شهروندان شهری برای حل مشکلات و بهبود کیفیت زندگی آن‌ها را فراهم می‌کند.	
Jopek, 2013: 182	شهر خلاق روشی جدید را درباره برنامه‌ریزی شهری راهبردی توصیف می‌کند؛ مبنی بر اینکه مردم چگونه در شهر می‌اندیشند و به‌طور خلاقانه برنامه‌ریزی و عمل می‌کنند. همچنین به این مسئله توجه دارد که چگونه می‌توان شهرها را سرزنده‌تر کرد، الهام‌بخش افراد بود، تخیل را پرورش داد و استعدادها را جذب کرد.	
Bury, 2013: 179	فرهنگ به‌مثابه ارزش‌ها، پیش‌ها، شیوه زندگی و شکل ترجمان خلاق نشان‌دهنده خاکی است که در چارچوب آن خلاقیت ظاهر می‌شود، رشد می‌کند؛ در نتیجه یک کاتالیزور برای توسعه به‌شمار می‌آید.	لاندری (2001)
Peng and Yang, 2013: 35	شاخص‌های شهر خلاق از دیدگاه لاندری چهار بعد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فرهنگی دارد. لاندری نه شاخص برای ارزیابی سرزندگی و پویایی شهر خلاق مشتمل بر توده، تنوع، دسترسی‌پذیری، امنیت و ایمنی، هویت و منحصر به فرد بودن، نوآوری، ارتباط و هم‌افزایی، رقابت‌پذیری و ظرفیت سازمانی پیشنهاد کرده و در مجموع، مبانی نظری ارزشمندی برای شهر خلاق بنا نهاده است.	
Castro, 2012: 7	از دیدگاه لاندری (2000)، تفکر شهر فعالیت زنده هنری است که در آن شهروندان می‌توانند خود را در آفرینش یک مکان تغییر یافته مشارکت دهند و متعهد شوند. این امر به خلاقیت‌های زیادی در حوزه‌های مهندسان، جامعه‌شناسان، برنامه‌ریزان شهری، معماران، محیط‌زیست‌گرایان، انسان‌شناسان، هنرمندان و شهروندان عادی نیاز دارد.	
Renz, 2015: 6	موفقیت آینده شهرها برای تولید جریان ایده‌ها و اختراعات به ترکیبی از زیرساخت‌های سخت و نرم بستگی دارد. زیرساخت‌های سخت مربوط به میراث گذشته است و شامل جاده‌ها، توسعه‌های مسکن، ساختمان‌های اداری و عمارت‌های نمادین است. زیرساخت‌های نرم بر مکان‌های اجتماع و گردهمایی مانند کافه‌ها یا مناطق بی‌سیم عمومی متمرکز می‌شود تا محیط انسانی مطلوبی برای ملاقات، تبادل ایده و شبکه‌سازی (اغلب خارج از مکان‌های کاری و در مسیر منافع متقابل) ایجاد کنند.	
Liu, 2015: 19	فاکتورهای «نرم» (برابر فاکتورهای «سخت» تعیین‌کننده مکان زندگی طبقه خلاق هستند. از جمله فاکتورهای نرم می‌توان به کیفیت زندگی، آزادی بیان برای طرح ایده‌های نو، محیط فرهنگی و جذاب، سطوح تسامح و تساهل و جمعیت متنوع و غیره اشاره کرد. طبقه خلاق همواره «بدیل» و طرفدار سبک‌های زندگی «بوهیم» است. آن‌ها از درآمد بالا لذت می‌برند، بسیار دگراندیش هستند و پتانسیل زیادی برای حرکت دارند.	
Florida, 2005: 33	مردم مکان‌هایی را برای زندگی ترجیح می‌دهند که خصایصی مانند نوآوری، تنوع و تسامح فرهنگی داشته باشند. سه مشخصه بارز شهرهای خلاق عبارت است از: نوآوری، استعداد و تسامح.	
Byrne, 2013: 24	هدف اصلی این نظریه «تعیین چشم‌انداز جمعی آینده‌های بهتر و مرفه‌تر برای همگان» از راه توسعه مکان است. محورهای موفقیت شهرهای خلاق نیز شامل پیوند جنابیت کارکنان و کسب‌وکارهای خلاق با منحصربه‌فرد بودن مکان و توسعه، استفاده از راهبردهای فرهنگی و خلاق (بازآفرینی و امکانات رفاهی) است. به اعتقاد فلوریدا (2002) گفتمان شهر خلاق از «سیستم شرکت‌بایه قدیمی» ^۳ به سمت سیستم مردم‌پایه و مبتنی بر جذب کارکنان و کسب‌وکارهای خلاق سوق یافته است.	فلوریدا (2002)
Kooijman and Romein, 2007: 2-3	«شغل‌ها از افراد تبعیت می‌کنند» به‌جای اینکه «افراد از شغل‌ها تبعیت کنند». در صورتی که یک شهر بتواند کیفیت مکانی خوب را فراهم کند، افراد خلاق در شهر ساکن می‌شوند و سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های خلاق و مولد صورت می‌گیرد. عنصر اصلی کیفیت مکانی خوب شامل جو اجتماعی مبتنی بر تسامح و تساهل، آزادی و دربرگیرندگی است.	
Trip, 2007: 31	ده عامل کلیدی در نظریه فلوریدا عبارت است از: تنوع، امکانات رفاهی خاص، سرزندگی، فرهنگ فناوری و نوآوری، استعداد، خلاقیت، مدارا و باز بودن، زیبایی‌شناسی، محیط، پایداری و امنیت.	

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶

1. Elvis Presley
2. Memphis
3. Older Corporate-Centred System

دسته سوم صاحب‌نظران شهر خلاق بر جنبه‌هایی از قبیل بازآفرینی (ساساکی)، اقتصاد (اسکات)، جانشین‌سازی واردات (مارکوسن) و خوشه‌ای شدن صنایع فرهنگی و خلاق (پرت) تأکید بیشتری کرده‌اند. در واقع آن‌ها انگاره‌های کلان صاحب‌نظران نسل اول را بسط داده‌اند و به‌طور جزئی‌تر تحلیل کرده‌اند (جدول ۳).

جدول ۳. صاحب‌نظران توسعه‌ای شهر خلاق

منبع	مفاهیم کلیدی	نظریه پرداز
Lowes, 2015: 67	رویکرد شهر خلاق، هنرها و فرهنگ برای جذب بخش‌های خاصی از طبقه متوسط استفاده می‌شود؛ بخشی که به‌عنوان کلید شکوفایی اجتماعی و اقتصادی شهری در نظر گرفته می‌شوند.	
Sasaki, 2008: 80-81	شهرهایی که روندهای جدید هنرها و فرهنگ را پرورش می‌دهند و صنایع خلاق و نوآورانه را از راه فعالیت‌های فرهنگی انرژی هنرمندان، آفرینش‌گران و شهروندان عادی ارتقا می‌بخشند، بسیاری از «محیط‌های نوآورانه» و «محیط‌های خلاق» متنوع را دربرمی‌گیرند و با ظرفیت اجتماع محلی و منطقه‌ای همراه هستند تا راه‌حلی برای حل مسائل محیطی جهانی مانند گرم‌شدن کره زمین بیابند.	ساساکی (2004)
Hagihara, 2010: 2	ایجاد محیط خلاق مهم‌ترین کارکرد شهرهای خلاق برای افزایش کیفیت زندگی و شکوفایی استعدادها و خلاق و ایده‌های نوآورانه در میان شهروندان معمولی و نخبه است. محیط خلاق توانا، حل مسائل را به‌طور خلاقانه انجام می‌دهد.	
Sasaki, 2010: 54	جذب افراد طبقه خلاق به‌طور خودکار، یک شهر خلاق را ایجاد نمی‌کند. از دیدگاه وی، برای توسعه صنایع خلاق که به‌عنوان موتورهای اقتصادی یک شهر خلاق عمل می‌کنند، باید نیروی کار بزرگی حاوی تخصص‌های خاص و صنایع لازم برای حمایت از این نیروی کار داشته باشیم.	
Scot, 2006: 10	در شهرهایی که گروه‌های بزرگی از کارکنان خلاق در بخش‌های مختلفی استخدام شده‌اند، می‌توان چیزی شبیه معادله‌ای موزون را میان سیستم تولید از یک طرف و محیط فرهنگی شهر از سوی دیگر مشاهده کرد. در شرایط ایده‌آل هر دو طرف این معادله عملکرد کیفی یکدیگر را افزایش می‌دهند، تقویت می‌کنند و شالوده اصلی برای تحقق شهر خلاق را تشکیل می‌دهند. سیاست‌گذاران سراسر جهان با بررسی برنامه‌های توسعه اقتصادی محلی و اقدامات ترویج فرهنگی، شناخت این معادله دوگانه وابسته به یکدیگر را آغاز کرده‌اند.	اسکات (2006)
Sasaki, 2010: 54	وی طرفدار مدل جانشین‌سازی واردات است که بر صنایع خلاق به‌منظور افزایش مصرف در منطقه، متنوع‌سازی نیروی کار و سرمایه انسانی پیچیده بر توسعه صنایع دانش نوین و اطلاعات محور تمرکز دارد؛ بنابراین اصرار دارد که تحلیل نقش هنرمندان از نظر سطوح مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در شهرهای خلاق اهمیت بسزایی دارد.	
Durmaz, 2012: 24	در شهر خلاق، تنها هنرمندان و استعدادها خلاق نمی‌توانند مقوله خلاقیت را شکوفا کنند. خلاقیت از هر منبعی می‌تواند جاری شود؛ از جمله هر کسی که مسائل را به شیوه‌ای نوآورانه و مبتکرانه مدنظر قرار می‌دهد. این امر می‌تواند شامل مددکاران اجتماعی، تجار، دانشمندان و خدمتگزاران عمومی شود.	مارکوسن (2006)
Petrov, 2007	مارکوسن (2006) بر این باور است که وجود فضاهای هنری مانند انجمن‌ها، ساختمان‌های هنری و دومنظوره کار و زندگی و فضاهای کوچک‌تر هنرهای نمایشی به تشکیل شبکه‌ها و جذب استعدادها هنری منجر می‌شود؛ بنابراین طبقه خلاق در شهرک‌ها و شهرهای کوچک «به رشد اقتصادی تنها به کمک تولید دانش کمک نمی‌کند، بلکه با انتقال ایده‌های جدید و نهادسازی توسعه اقتصادی نیز به رشد اقتصادی کمک می‌کند.»	
Ptatt, 2008; Sasaki, 2010: 54	صنایع فرهنگی و خلاق برای زنده‌ماندن در بازارهای جهانی، چاره‌ای جز این ندارند که شبکه همکاری عمودی با یکدیگر تشکیل دهند. آن‌ها سه ویژگی عمده دارند: ۱. اهمیت محتوای کیفی شبکه‌های تشکیل‌دهنده کلیت خوشه‌ها، به‌ویژه روند تبادل دانش ضمنی «و گسترش آن»، ۲. اهمیت معاملات غیرپولی براساس افزایش روابط اعتماد متقابل، ۳. برای تشکیل یک خوشه خلاق، نه تنها تحلیل متغیرهای اجتماعی و اقتصادی اهمیت دارد، بلکه باید به تحلیل این امر نیز پرداخت که چگونه چنین صنایعی خود را با بستر فرهنگی گسترده شهر و منطقه انطباق می‌دهند.	پرت (2008)
Pratt, 2010: 14	به باور پرت شهرهای خلاق پنج ویژگی دارند: ۱. خلاقیت، ۲. اقتصاد دانش‌منا که بالاترین نقطه توسعه اقتصادی است و اقتصاد خلاق عنصر ستاره آن شناخته می‌شود، ۳. فعالیت فرهنگی که نقشی تسهیل‌کننده و حمایت‌کننده در ایجاد ارزش اقتصادی مستقیم دارد، ۴. اقتصاد فرهنگی یا خلاق که جامع‌تر است، ۵. تأکید بر مهارت‌ها و منابع لازم برای تولید با کیفیت عالی و خروجی‌های خلاق و فرهنگی.	

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶

1. Import-Substitution Model

می‌توان گفت بیشتر صاحب‌نظران نظریه شهر خلاق از جنبه‌هایی خاص به شهر خلاق نگریسته‌اند؛ برای مثال، از دیدگاه جاکوبز، خوشه‌ای شدن جغرافیایی تنوع و افراد بااستعداد در شهرها موجب رشد و شتاب توسعه اقتصادی می‌شود. به بیان دیگر، مهارت‌های متنوع ناشی از محیط‌های شهری خلاق، عنصر تعیین‌کننده رشد شهری است. حال در زمینه شهر خلاق بر خوشه‌ای شدن صنعتی، آمیختگی اجتماعی و عقلایی و تنوع تأکید کرده است. لاندری معتقد است تنها راه درمان بحران‌های ساختاری شهری در جهان معاصر مانند افول صنایع سنتی، نبود احساس تعلق جمعی، زوال کیفیت زندگی، تهدیدها و چالش‌های ناشی از جهانی‌سازی، تکیه بر شهر خلاق است. راهبردهای شهر خلاق، شکوفایی و کامیابی ملل را رقم می‌زند. از دیدگاه ساساکی، خلاقیت کانون سیاست‌گذاری شهری است. راهبرد کلیدی اقتصاد دانش‌مبنای جدید نیز خلاقیت فناورانه و هنری است. همچنین محیط خلاق توانا، به‌خوبی چالش‌ها و مسائل شهری را حل می‌کند. ساساکی بر خلاق‌اندیشی همه شهروندان، زندگی هنرمندانه شهروندان، تقویت زیرساخت‌های حامی خلاق، سیاست‌گذاری زیست‌محیطی، اقتصاد خلاق و مدیریت عمومی خلاق تأکید کرده است. اسکات بر رابطه دوسویه جذب نخبگان و صنایع خلاق تأکید دارد و هر دو طرف این معادله عملکرد کیفی یکدیگر را افزایش می‌دهند و تقویت می‌کنند. مارکوسن طرفدار مدل جانشین‌سازی واردات است که بر صنایع خلاق به‌منظور افزایش مصرف منطقه، متنوع‌سازی نیروی کار و سرمایه انسانی پیچیده تمرکز کرده است. پرت بر «محیط خلاق» و «ساختار اجتماعی خلاقیت» تأکید دارد که به اعتقاد وی این دو عامل بالاتر از همه زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی برای یکپارچگی کارآمد سیاست‌گذاری فرهنگی، شهری و صنعتی حیاتی هستند. از دیدگاه فلوریدا، ارجحیت نخبگان زندگی در مکان‌هایی است که دارای مشخصه‌هایی نرم مانند نوآوری، داشتن آزادی بیان برای طرح ایده‌های نو، محیط فرهنگی و جذاب، فضای باز، درک تفاوت‌ها، تنوع و تسامح فرهنگی باشند. از دیدگاه وی، شهر خلاق سیستمی مردم‌پایه و مبتنی بر جذب کارکنان و کسب‌وکارهای خلاق است که با فاکتورهایی مانند محیط اجتماعی دگراندیش، بخش عمومی فعال، محیط اقتصادی خلاق و فناورانه، امکانات رفاهی مطلوب، محیط طبیعی پاکیزه، محیط کالبدی سرزنده و محیط نمادین همراه است. بر همین مبنا و براساس دیدگاه صاحب‌نظرانی مانند فلوریدا، لاندری، پرت و ساساکی می‌توان گفت نظریه شهر خلاق کامل‌ترین نظریه‌ای است که تاکنون در زمینه شهر آینده مطرح شده است. از دیدگاه مقاله حاضر، جامعیت و نوآوری دیدگاه‌های فلوریدا و لاندری از نظریه‌های دیگر صاحب‌نظران بیشتر است. کانون نظری مقاله حاضر نیز بر مبنای این نظریه استوار است؛ زیرا از دیدگاه لاندری، راه‌حل مشکلات متعدد کلان‌شهرها، اتکا به ابعاد و مؤلفه‌های نظریه شهر خلاق است. همچنین فلوریدا بر ایجاد محیط مدارامحور و جذاب برای جذب طبقه خلاق و تحقق شهر خلاق به‌عنوان الگوی آینده کلان‌شهرها تأکید کرده است.

روش پژوهش

هدف این ارزیابی سیستماتیک، سنجش ادبیات جدید درباره مؤلفه‌های شهر خلاق به‌کمک شناسایی و سنتز مطالعات جدید قابل‌دسترس در این حوزه خاص است. روش این ارزیابی سیستماتیک از رویکرد ارزیابی ادبیات نظریه زمینه‌ای ولفسونکل و همکاران (۲۰۱۳) تبعیت می‌کند. از دیدگاه آن‌ها مراحل تکرارشونده ارزیابی سیستماتیک عبارت است از تعریف، جست‌وجو، انتخاب، تحلیل و سنتز که در ادامه به بررسی هریک از آن‌ها پرداخته می‌شود.

تعریف

گام اول ارزیابی که مشخص کردن حوزه ارزیابی است قبل از جست‌وجوی واقعی انجام شده است که براساس بحث‌های تکراری میان مؤلفان در طول جست‌وجوی مطالعات دوباره تنظیم و قاعده‌مند شده است. تعریف شامل شناسایی پایگاه داده‌های مرتبط، تعیین خطوط کلی متناسب، تصمیم‌گیری درباره اصطلاحات خاص جست‌وجو و بررسی هرگونه پایگاه داده‌ای مرتبط است. براساس جست‌وجوهای اکتشافی اولیه، پایان‌نامه‌ها، مقالات و کتاب‌های لاتین به‌عنوان موارد خاص جست‌وجو انتخاب شده‌اند. انتخاب اصطلاحات خاص جست‌وجو براساس مؤلفه‌هایی اصلی بوده که فلوریدا (۲۰۰۲) و (۲۰۰۵)، لاندری (۲۰۰۰) و ساساکی (۲۰۰۸ و ۲۰۱۰) (تسامح و تساهل، استعداد، فناوری، تنوع، نوآوری) ارائه کرده‌اند.

جست‌وجو

فرایند جست‌وجو در مردادماه ۱۳۹۶ به مدت ۳۱ روز انجام شد. در این فرایند به جست‌وجوی پایان‌نامه‌ها، کتاب‌ها و مقالات مرتبط با شهر خلاق و مؤلفه‌های آن پرداخته شد که در بازه زمانی ۲۰۱۷-۲۰۰۰ منتشر شده‌اند. فهرست رفرنس‌های منابع معتبر به‌عنوان بخشی از جست‌وجوی تفصیلی برای ادبیات اضافی بر مبنای جست‌وجوی گلوله‌برفی و جست‌وجوی دستی پایش شده است. همه رفرنس‌ها و اطلاعات درباره عنوان، مؤلفان، خطوط کلی، چکیده و کلمات کلیدی، به نرم‌افزار Endnote ورژن X7.4 انتقال یافتند و نتایج تکراری حذف شدند.

انتخاب

مؤلفان هریک از عنوان‌ها، چکیده‌ها و واژگان کلیدی همه موارد دانلودشده را دو بار پایش کردند تا به توافق و اجماع نظر دست یابند. مطالعات واجد شرایط به شهر خلاق، نظریه‌پردازان شهر خلاق و مؤلفه‌های شهر خلاق اطلاق شد. متن کامل موارد دانلودشده که برای بررسی بیشتر و دقیق‌تر واجد شرایط تشخیص داده شدند، بار دیگر به‌دقت مطالعه شدند. وقتی امکان دانلود مقالات و موارد واجد شرایط از سایت‌های الکترونیکی امکان‌پذیر نبود، از نویسندگان اصیل درخواست و به تعداد مقالات اضافه شد.

تحلیل

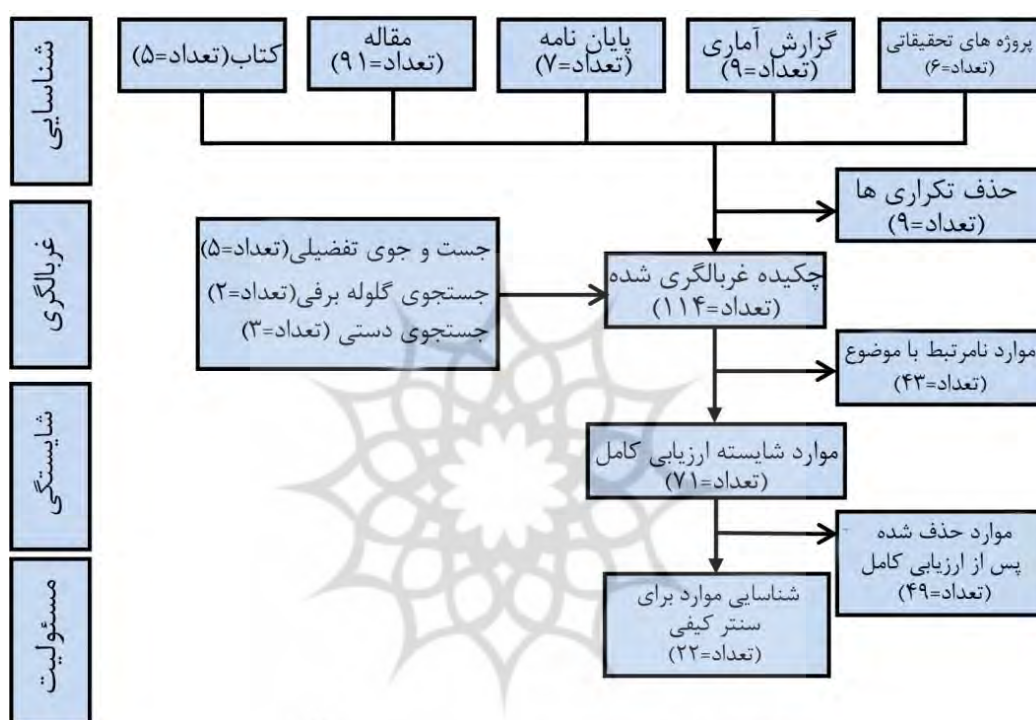
متن کامل مقالات بازبازی شده به‌شکلی مساوی میان ارزیابان تقسیم شد که به‌طور متوالی مقالات تعیین شده را مستقل تحلیل کردند؛ این امر بدین‌صورت انجام شد: فرایند کدبندی باز، دیدگاه یا مفاهیمی که فرض می‌شد با حوزه ارزیابی و اهداف پژوهش مرتبط است.

سنتز

نویسندگان براساس ادغام و پایش مفاهیم و مضمون‌ها، هفت بعد گوناگون شهر خلاق شامل ابعاد فضایی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، ساختاری، نهادی و انسانی را مشخص کردند. سپس ۲۸ مؤلفه مرتبط با این ابعاد به تفکیک شناسایی و درنهایت ۱۴۱ شاخص متناسب با آن‌ها از ادبیات استخراج شد. در این میان، هیچ‌گونه ارزیابی از مقالات منتخب صورت نگرفت. با توجه به اینکه تحلیل داده‌ها براساس واژه‌ها و گروه‌های اسمی صورت گرفت، شناخت چندانی از روش‌شناسی‌های آن مقالات حاصل نشد.

یافته‌ها

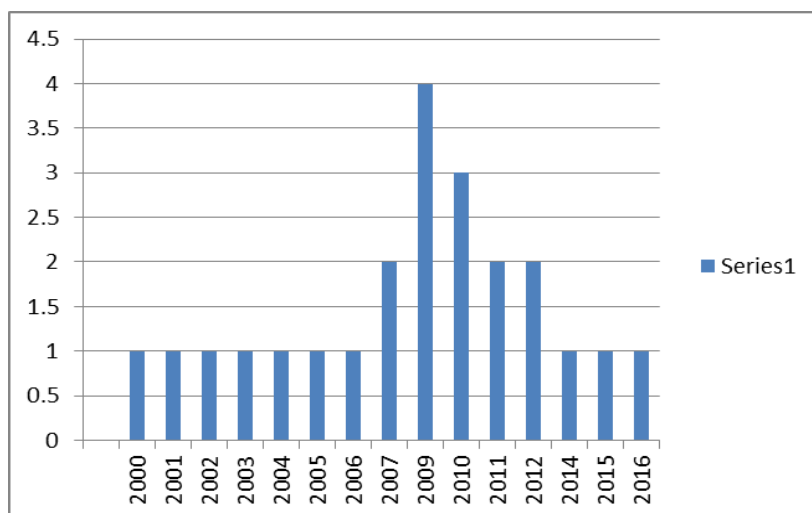
جست‌وجوی اولیه براساس عنوان‌ها و چکیده‌ها منتهی به شناسایی ۱۱۴ مورد شد. بر مبنای موضوع پژوهش، ۷۱ مورد شایستگی ارزیابی کامل تشخیص داده شدند و درنهایت ۲۲ مورد از آن‌ها برای تحلیل نهایی مدنظر قرار گرفتند. جست‌وجوی نهایی به طیف گسترده‌ای از منابع اسنادی شامل کتاب، مقاله، تز، گزارش آماری و تحقیقاتی انجامید. متون انتخابی به‌وضوح انعکاس‌دهنده ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق هستند (شکل ۱). همه موارد بررسی‌شده از نظر زمانی، مکانی و نظریه‌ای یا کاربردی بودن تحلیل شدند. درنهایت نیز به استخراج ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق اقدام شد.

شکل ۱. نمودار مراحل ارزیابی سیستماتیک ادبیات پژوهش
منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

تحلیل زمانی

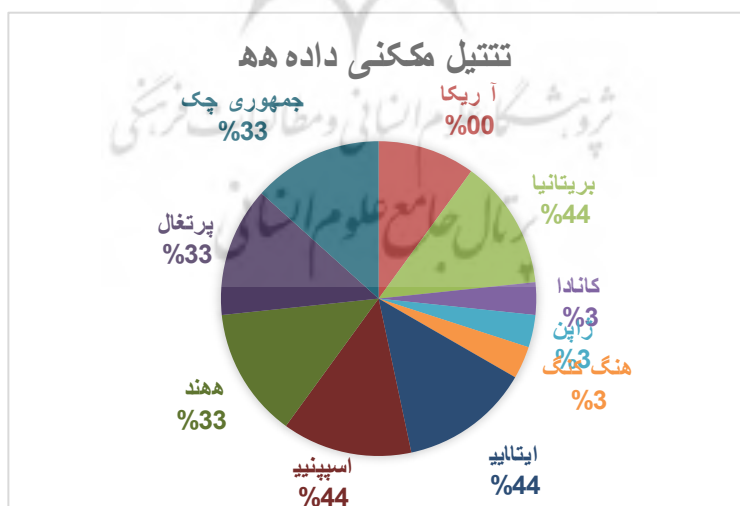
در اولین گام سنتز داده‌ها، تحلیل خط زمانی برای شناسایی مشخصه‌های زمانی مستندات انجام شد. اولین مقاله مستند ثبت‌شده در پایگاه داده‌ها مربوط به لاندردی (۲۰۰۰) است. سپس اولین گزارش چاپ‌شده (۲۰۰۲) درباره شاخص‌های اجتماع خلاق یافت شد که به اندازه‌گیری پیشرفت تحقق دره سیلیکون سرزنده پرداخته است. بیشترین موارد مرتبط مربوط به سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۱۲ بوده که ۱۱ مورد از پایگاه داده را شامل می‌شود (۵۷ درصد). به بیان دیگر، میزان مطالعات انتخابی برای سال‌های ۲۰۰۹، ۲۰۱۰، ۲۰۱۱، ۲۰۱۲ و ۲۰۰۷ به ترتیب مشتمل بر ۱۷، ۱۳، ۹، ۹ و ۹ درصد است. شکل ۲ به‌وضوح نشان‌دهنده تعدد و فراوانی مطالعاتی است که درباره ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق چاپ شده‌اند.

شکل ۲. تحلیل خط زمانی داده‌های پژوهش
منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

تحلیل مکانی

براساس نتایج، بیشتر مطالعات در کشورهای آمریکایی، اروپایی و آسیایی از قبیل ایالات متحده آمریکا، ژاپن، ایتالیا، اسپانیا، چک، بریتانیا، کانادا، هنگ‌کنگ انجام شده است. بیشترین مطالعات مربوط به کشورهای اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا است (شکل ۳). به بیان دیگر، تقریباً ۷۷ درصد مطالعات در کشورهای اتحادیه اروپا و آمریکا انجام شده است. در این میان شهرهای بالتیمور، نیویورک، لندن، دره سیلیکون، دوپورتو^۱ (پرتغال)، هنگ‌کنگ، کانازاوا^۲ (ژاپن)، تورین و دلف از جمله پیشگامان تبیین مؤلفه‌های شهر خلاق هستند.

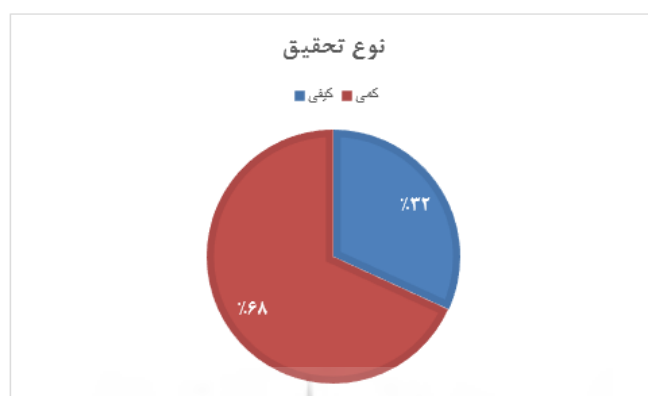

شکل ۳. تحلیل مکانی داده‌های پژوهش
منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

1. Do Porto
2. Kanazawa

نظریه‌ای یا کاربردی بودن مطالعات

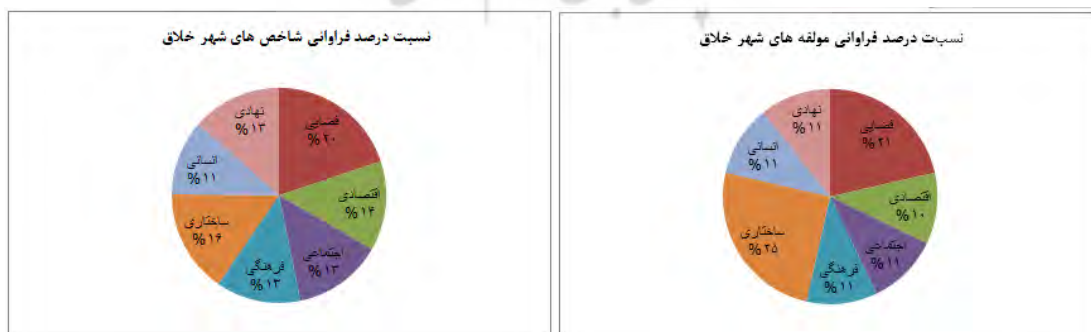
از مجموع داده‌های بررسی‌شده، ۳۲ درصد (۷ مورد) به‌صورت کیفی به ارائه شاخص‌ها، مؤلفه‌ها و ابعاد شهر خلاق پرداخته‌اند. ۶۸ درصد (۱۵ مورد) آن‌ها نیز به‌صورت کمی و عملیاتی به تبیین و تحلیل مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق اقدام کرده‌اند (شکل ۴).

شکل ۴. تحلیل خط زمانی داده‌های پژوهش
منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق

براساس مستندات، هفت بعد کلیدی برای شهرهای خلاق وجود دارد (شکل ۵) که هر یک از آن‌ها دارای مجموعه‌ای از مؤلفه‌ها و شاخص‌ها هستند که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود. براساس یافته‌های مرور سیستماتیک ادبیات، بعد فضایی، ۱۹/۸۶ درصد مجموع شاخص‌های شهر خلاق را دربرمی‌گیرد. ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، ساختاری، انسانی و نهادی به‌ترتیب معادل ۱۳/۴۸ درصد، ۱۳/۴۸ درصد، ۱۲/۷۷ درصد، ۱۵/۶۰ درصد، ۱۱/۳۵ درصد و ۱۳/۴۸ درصد کل شاخص‌های شهر خلاق هستند. در پژوهش حاضر، سهم تعداد مؤلفه‌های مربوط به ابعاد فضایی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، ساختاری، انسانی و نهادی به‌ترتیب ۲۱/۴۳ درصد، ۱۰/۷۱ درصد، ۱۰/۷۱ درصد، ۱۰/۷۱ درصد، ۲۵ درصد، ۱۰/۷۱ درصد و ۱۰/۷۱ درصد است.

شکل ۵. نسبت فراوانی مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق
منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

مؤلفه‌ها و شاخص‌های فضایی شهر خلاق

در بعد فضایی، مؤلفه‌های دسترسی‌پذیری، بازاراژه شهر، زیست‌پذیری، محیط کالبدی، برندینگ و امکانات رفاهی دارد که هر یک از آن‌ها به ترتیب ۳، ۵، ۷، ۳ و ۵ شاخص دارند؛ به طوری که مؤلفه دسترسی‌پذیری حدود ۱۰/۷۱ درصد مجموع شاخص‌های شهر خلاق را شامل می‌شود. مؤلفه بازاراژه شهر، زیست‌پذیری، محیط کالبدی، برندینگ و امکانات رفاهی حدود ۱۷/۸۶ درصد، ۱۷/۸۶ درصد، ۲۵ درصد، ۱۰/۷۱ درصد و ۱۷/۸۶ درصد مجموع شاخص‌های شهر خلاق را شامل می‌شوند؛ بنابراین، مؤلفه محیط کالبدی بیشترین و مؤلفه‌های دسترسی‌پذیری و برندینگ کمترین گستردگی را در میان شاخص‌های بعد فضایی شهر خلاق دارند.

جدول ۴. مؤلفه‌ها و شاخص‌های بعد فضایی شهر خلاق

منابع	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	بعد
Correia, 2012	سرانه تعداد فرودگاه‌ها میزان طول بزرگراه در هر منطقه میزان طول راه‌آهن در هر منطقه	دسترسی‌پذیری	
Landry, 2000	تعداد محله‌هایی با قدمت بالای ۵۰ شهر		
Vanova, and Miskovicova, 2014	میزان اعتماد به نفس شهروندان درباره نگرش‌ها، ارزش‌ها، تولید محلی، فرهنگی و سایر امکانات عمومی خود		
Saal et al., 2002	تعداد برگزاری نمایشگاه‌ها برای ارائه تجربه‌ها، انتخاب‌ها و فرصت‌های گوناگون و متنوع برای مردم	بازار اژه شهر	
Vanova, and Miskovicova, 2014	تعداد فضاهای فرهنگی تعداد غذاهای جاذبه‌ها، پارک‌ها، روبانداها، جشنواره‌ها و غیره		
Correia, 2012	تعداد جرائم ثبت‌شده در هر ۱۰۰۰ نفر سرانه تعداد امکانات مراقبت بهداشتی درصد زمین در کاربری تفریحی و اوقات فراغت شاخص ملی سطح قیمت	زیست‌پذیری	
Trip, 2007	نمره رفاه تجربه‌شده در شاخص سیاره شاد		
Lewis and Donald, 2010	تعداد محله‌های اصلی		فضایی
Vanova and Miskovicova, 2014	تعداد فضاهای عمومی متنوع و دوستدار عابران پیاده و دوچرخه‌سواری شرایط و کیفیت زیرساخت‌های سخت و نرم درصد زیرساخت‌های سازگار با محیط‌زیست	محیط کالبدی	
Vanolo, 2009	تعداد مدارس با کیفیت تعداد نشانه‌ها، نمادها، المان‌ها و چشم‌اندازهای متنوع درصد بازآفرینی میراث‌های هنری قدیمی شهر		
Correia, 2012	تعداد پایتخت‌های فرهنگ یونسکو تعداد ساختمان‌های مندرج در فهرست میراث جهانی یونسکو سرانه تعداد ستاره‌های میشلین	برندینگ	
Vanova and Miskovicova, 2014	تعداد جشنواره‌های فرهنگی، امکانات ورزشی در فضای باز و پارک‌ها تعداد کتابخانه‌های تخصصی، مغازه‌های تخصصی، تنوع کافه‌ها و رستوران‌ها		
INTELL, 2011	تعداد میراث معماری و باستان‌شناسی، میراث نامشهود یا ناملموس تعداد امکانات اقامت	امکانات رفاهی	
Trip, 2007	تعداد فضاهای عمومی (نیمه‌عمومی) برای نشست‌های غیررسمی (فضاهای سوم)		

مؤلفه‌ها و شاخص‌های اقتصادی شهر خلاق

بعد اقتصادی سه مؤلفه کلیدی شامل اقتصاد خلاق، نوآوری و اقتصاد فرهنگی دارد که به ترتیب ۶، ۵ و ۸ شاخص دارند. به بیان دیگر، مؤلفه اقتصاد خلاق، حدود ۳۱/۵۸ درصد شاخص‌های بعد اقتصادی را پوشش می‌دهد. مؤلفه نوآوری، ۲۶/۳۲ درصد شاخص‌های بعد اقتصادی را شامل می‌شود و مؤلفه اقتصاد فرهنگی ۴۲/۱۱ درصد شاخص‌های بعد اقتصادی را در برمی‌گیرد؛ از این‌رو، مؤلفه اقتصاد فرهنگی بیشترین شاخص را در این بعد دارد. کمترین شاخص نیز به مؤلفه نوآوری اختصاص یافته است.

جدول ۵. مؤلفه‌ها و شاخص‌های بعد اقتصادی شهر خلاق

منابع	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	بعد
Pratt, 2010 Sasaki, 2003 Gossling and Rutten, 2007 Oliveira, 2011 HKSAR, 2004 Oliveira, 2011	ارزش افزوده صنایع خلاق از درصد تولید ناخالص داخلی درصد هنرمندان، دانشمندان و صنعتگران در مقایسه با شهروندان تعداد حرفه‌ای‌های شاغل در صنایع خلاق در مقایسه با کل کارکنان سهم اقتصاد خلاق از کل صادرات درصد تجارت الکترونیک از کل اقتصاد نسبت میان کارکنان در صنایع هایتک و جمعیت ساکن استخدام‌شده	اقتصاد خلاق	
HKSAR, 2004 Gossling and Rutten, 2007 Kloudova and Stehlikova, 2010	درصد فروش محصولات مارک‌دار در بازار بین‌المللی درصد فناوری‌های نوین درصد هزینه پژوهش و توسعه تعداد ثبت اختراعات برحسب هر ۱ میلیون نفر تعداد درخواست‌های ثبت اختراع	نوآوری	اقتصادی
Ramos et al., 2016 KEA European Affairs, 2009	سرانه گردش روزانه روزنامه و تعداد تئاترهای برگزار شده سرانه تعداد نمایشگاه‌های ثبت‌شده در یک سال اخیر گردش مالی در سرانه صنایع موسیقی تعداد برنامه‌های طراحی به ازای هر یک میلیون نفر جمعیت گردش مالی در سرانه صنایع سینما سرانه تعداد فیلم‌های برجسته تولیدشده در سال سرانه تعداد کتاب‌های منتشر شده در سال گردش مالی در سرانه صنایع کتاب	اقتصاد فرهنگی	

مؤلفه‌ها و شاخص‌های اجتماعی شهر خلاق

بعد اجتماعی سه مؤلفه کلیدی، شامل تسامح و تساهل، فضای اجتماعی و ارزش‌ها و هنجارها دارد که به ترتیب ۸، ۸ و ۳ شاخص دارند. مؤلفه تسامح و تساهل، ۴۲/۱۱ درصد مجموع شاخص‌های بعد اجتماعی شهر خلاق را پوشش داده است. مؤلفه فضای اجتماعی معادل ۴۲/۱۱ درصد شاخص‌هاست و مؤلفه ارزش‌ها و هنجارها، ۱۵/۷۹ درصد شاخص‌های این بعد را دربر گرفته است.

جدول ۶. مؤلفه‌ها و شاخص‌های بعد اجتماعی شهر خلاق

منابع	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	بعد
Ramos et al., 2016 Bowen et al., 2006 KEA European Affairs, 2009	درصد افراد متولد خارج از کشور تعداد دانشجویان خارجی تعداد اقلیت‌ها و مذاهب شهر درصد جمعیتی که نگرش‌های مداراگونه با اقلیت‌ها دارند سهم بازار فیلم‌های غیربومی سهم تبعه‌ها در اشتغال فرهنگی تعداد رسانه‌ها	تسامح و تساهل	
ARC Centre of Excellence, 2012 Vanova, and Miskovicova, 2014	میزان تنوع جمعیت درصد جمعیت خارجی و خرده‌فرهنگ‌ها درصد بخش‌های عمومی، خصوصی و داوطلبانه/ اجتماع درصد تنوع اجتماع میزان مشارکت شهروندان درصد انجمن‌های مدنی درصد مؤسسه‌های دانش و یادگیری در شهر درصد مؤسسه‌های فعال در زمینه یادگیری شهروندان درصد پرورش استعدادها محلی	اجتماعی	جو اجتماعی
HKSAR, 2004	شاخص اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، کنش متقابل، حس کارآمدی (کنترل)، همکاری یا همیاری، خودبیانگری (مقابل بقا) نگرش درباره حقوق بشر و نگرش به حقوق و اشتباهات مهاجران خارجی شاخص‌های ارزش‌های مدرن در مقابل ارزش‌های سنتی	ارزش‌ها و هنجارها	

1. Self-Expression

مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی شهر خلاق

بعد فرهنگی چهار مؤلفه اصلی، شامل محیط فرهنگی، گردشگری، هنجارها و ارزش‌ها و مشارکت فرهنگی دارد که هر یک از آن‌ها به ترتیب ۶، ۳، ۶ و ۳ شاخص دارند. مؤلفه محیط فرهنگی معادل ۳۳/۳۳ درصد شاخص‌های بعد فرهنگی است. مؤلفه گردشگری برابر با ۱۶/۶۶ درصد شاخص‌هاست. مؤلفه هنجارها و ارزش‌ها ۳۳/۳۳ درصد شاخص‌های بعد فرهنگی شهر خلاق به‌شمار می‌آید و مؤلفه مشارکت فرهنگی ۱۶/۶۶ درصد شاخص‌های این بعد محسوب می‌شود. بیشترین شاخص‌های بعد فرهنگی به مؤلفه‌های محیط فرهنگی و هنجارها و ارزش‌ها و کمترین به مؤلفه‌های گردشگری و مشارکت فرهنگی اختصاص دارد.

جدول ۷. مؤلفه‌ها و شاخص‌های بعد فرهنگی شهر خلاق

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	منابع
فرهنگی	محیط فرهنگی	متوسط هزینه‌های فرهنگی سالانه در هر خانوار	KEA European Affairs, 2009
		درصد شرکت‌کنندگان در فعالیتهای فرهنگی (حداقل یکبار در سال)	
فرهنگی	گردشگری	سرانه تعداد سینماهای عمومی	Correia, 2012
		سرانه تعداد موزه‌های عمومی	
فرهنگی	هنجارها و ارزش‌ها	تعداد سالن‌های کنسرت عمومی	HKSAR, 2004
		تعداد صفحات نمایش سینما در کشورها	
فرهنگی	مشارکت فرهنگی	تعداد بازدیدکنندگان در هر موزه	HKSAR, 2004
		سرانه تعداد تختخواب هتل‌ها	
فرهنگی	مشارکت فرهنگی	میزان اشغال مؤسسات گردشگری	HKSAR, 2004
		میزان اهمیت فعالیت خلاقانه	
فرهنگی	مشارکت فرهنگی	میزان ارزش فعالیت خلاقانه بچه‌ها در سن مدرسه	HKSAR, 2004
		ارزش هنرها و فعالیتهای فرهنگی	
فرهنگی	مشارکت فرهنگی	میزان طرفداری رهبر اجتماع از پیشرفت هنر و فرهنگ مکان	HKSAR, 2004
		میزان هنرهای بچه‌های در سن مدرسه و فعالیتهای فرهنگی	
فرهنگی	مشارکت فرهنگی	ارزش اخلاق برای خرید کالاهای نقدی یا جعلی	HKSAR, 2004
		تعداد حضور در اجرای برنامه‌های فرهنگی در مقایسه با کل جمعیت	
فرهنگی	مشارکت فرهنگی	میانگین ساعت‌هایی که در هفته صرف اینترنت برای استفاده شخصی می‌شود	HKSAR, 2004
		تعداد بازدیدکنندگان موزه‌های فرهنگی در مقایسه با کل جمعیت	

مؤلفه‌ها و شاخص‌های ساختاری شهر خلاق

بعد ساختاری هفت مؤلفه اصلی دارد که شامل ادراک فساد، آزادی بیان، فناوری اطلاعات و ارتباطات، زیرساخت اجتماعی-فرهنگی، زیرساخت حامی خلاقیت، کارآفرینی و زیرساخت مالی است. هر یک از این مؤلفه‌ها نیز به ترتیب ۱، ۲، ۵، ۶، ۱، ۲ و ۵ شاخص دارند؛ به طوری که مؤلفه ادراک فساد حدود ۴/۵۵ درصد شاخص‌های بعد ساختاری شهر خلاق را پوشش داده است. مؤلفه آزادی بیان برابر با ۹/۰۹ درصد شاخص‌هاست و مؤلفه فناوری اطلاعات و ارتباطات معادل ۲۲/۷۳ درصد شاخص‌های این بعد به‌شمار می‌آید. زیرساخت اجتماعی-فرهنگی نیز ۲۷/۲۷ درصد شاخص‌ها محسوب می‌شود. زیرساخت حامی خلاقیت حدود ۴/۵۵ درصد شاخص‌های بعد ساختاری را شامل می‌شود. کارآفرینی معادل ۹/۰۹ درصد شاخص‌هاست. زیرساخت مالی نیز حدود ۲۲/۷۳ درصد شاخص‌های بعد ساختاری شهر خلاق را پوشش می‌دهد؛ از این‌رو بیشترین شاخص‌های بعد ساختاری به مؤلفه زیرساخت اجتماعی-فرهنگی اختصاص دارد. درحالی که مؤلفه‌های ادراک فساد و زیرساخت حامی خلاقیت کمترین شاخص‌های بعد ساختاری شهر خلاق را پوشش داده‌اند.

جدول ۸. مؤلفه‌ها و شاخص‌های بعد ساختاری شهر خلاق

منابع	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	بعد
HKSAR, 2004	شاخص فساد	ادراک فساد	
Florida, 2015 HKSAR, 2004	امتیاز آزادی بیان و اقلیت‌های قومی و نژادی امتیاز آزادی مطبوعات	آزادی بیان	
Bowen et al., 2006	درصد خانوارهای در حال استفاده از رایانه‌های شخصی درصد رایانه‌های شخصی خانوارهای متصل به اینترنت درصد مؤسسات متصل به اینترنت تعداد مشترکان تلفن همراه متصل به اینترنت از کل جمعیت درصد مؤسسات دارای صفحه وب /وب‌سایت	فناوری اطلاعات و ارتباطات	
HKSAR, 2004	سرانه سازمان‌های مردم‌نهاد سرانه تعداد کتاب‌های کتابخانه‌های عمومی سرانه کاربران کتابخانه‌های عمومی تعداد موزه‌ها سرانه تعداد فرهنگسراها در مقایسه با کل جمعیت تعداد آثار تاریخی	زیرساخت اجتماعی-فرهنگی	ساختاری
Sasaki, 2003	تعداد دانشگاه‌ها، مدارس فنی، مؤسسات پژوهشی، تئاتر، کتابخانه‌ها و مؤسسات فرهنگی	زیرساخت حامی خلاقیت	
HKSAR, 2004	شاخص بهره‌وری کار درصد شرکت‌های کوچک و متوسط مقیاس در مقایسه با تعداد کل مؤسسات	کارآفرینی	
Bowen et al., 2006	سرانه سرمایه‌گذاری ریسک‌پذیر درصد سرمایه‌گذاری در بازار بورس و سهام	زیرساخت مالی	
Correia, 2012	تعداد شرکت‌های تازه تأسیس نسبت به هر ۱۰۰۰ نفر سرانه سرمایه‌گذاری ستاره‌های کسب‌وکار تعداد روزها برای اخذ مجوزهای شروع کسب‌وکار		

مؤلفه‌ها و شاخص‌های انسانی شهر خلاق

بعد نهادی سه مؤلفه دارد که شامل هسته خلاق، بوهیمیان^۱ و استعداد است. هریک از مؤلفه‌ها نیز به ترتیب ۸، ۱ و ۷ شاخص دارند. مؤلفه هسته خلاق، ۵۰ درصد شاخص‌های بعد انسانی را پوشش داده است. مؤلفه بوهیمیان تنها، ۶/۲۵ درصد شاخص‌ها را شامل شده و مؤلفه استعداد ۴۳/۷۵ درصد را در بر گرفته است. از این‌رو، مؤلفه هسته خلاق بیشترین شاخص‌های بعد انسانی را پوشش داده است. فلوریدا، لاندی، جاکوبز و هال به شدت بر این مؤلفه تأکید کرده‌اند و آن را ضامن رشد اقتصادی، رونق و شکوفایی شهرها و مناطق دانسته‌اند. در واقع هسته خلاق معادل نیمی از شاخص‌های بعد انسانی است. مؤلفه بوهیمیان نیز کمترین شاخص‌ها را در بر گرفته است.

جدول ۹. مؤلفه‌ها و شاخص‌های بعد انسانی شهر خلاق

منابع	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	بعد
Florida, 2005	تعداد فیزیک‌دانان، شیمی‌دانان و حرفه‌ای‌های مرتبط تعداد ریاضی‌دانان، آماردانان، کامپیوتر و محاسبات تعداد معماران، مهندسان و متخصصان مرتبط	هسته خلاق	
Boshma and Fritsch, 2009	تعداد حرفه‌ای‌های علم زندگی و بهداشت حرفه‌ای (به جز پرستاری) تعداد حرفه‌ای‌های دانشگاه و تدریس آموزش عالی، تدریس آموزش متوسطه، تدریس تحصیلات ابتدایی و قبل از دبستان و تدریس ویژه آموزش و پرورش		
Boshma and Fritsch, 2009	تعداد آرشویست‌ها، کتابداران و متخصصان اطلاعات مرتبط درصد متخصصان علوم اجتماعی و حرفه‌ای‌های مرتبط با آن درصد متخصصان حرفه‌ای‌های خدمات عمومی اداری		انسانی بوهیمیان
Oliveira, 2011	نسبت میان افراد ۲۵ سال یا بالاتر دارای مدرک کارشناسی یا بالاتر و جمعیت ساکن استخدام‌شده نسبت جوانی جمعیت (نسبت میان افراد ۲۵-۳۴ سال و کل جمعیت ساکن)		
Acs and Megyesi, 2009	درصد مهاجرت جمعیت ۱۸ ساله به منطقه میزان اطلاعات درباره جمعیت متولدان خارجی		استعداد
Ramos et al., 2016	درصد آموزش دانشگاهی (درصد دانش‌آموزان مربوط به دوره متوسطه در هنر، آموزش حرفه‌ای مربوط به حرفه‌های فرهنگ و آموزش‌های ویژه) هنر پلاستیک و طراحی، موسیقی، رقص و هنرهای نمایشی) در مقایسه با تعداد کل دانش‌آموزان در آموزش غیردانشگاهی		
KEA European Affairs, 2009	تعداد ساعت‌ها اختصاص داده‌شده به هنر و فرهنگ در آموزش ابتدایی و متوسطه تعداد مدارس هنر به ازای هر ۱ میلیون نفر		

ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های نهادهای شهر خلاق

بعد نهادی سه مؤلفه عمده دارد که شامل محیط نهادی، مشوق‌ها و مقررات و چارچوب عمومی و سیاسی است. هریک از مؤلفه‌ها به ترتیب دارای ۶، ۳ و ۱۰ شاخص هستند؛ به این معنا که مؤلفه محیط نهادی، حدود ۳۱/۵۸ درصد مجموع شاخص‌های بعد نهادی شهر خلاق را دربرمی‌گیرد. مؤلفه مشوق‌ها، مقررات و چارچوب عمومی و سیاسی به ترتیب ۱۵/۷۹ درصد و ۵۲/۶۳ درصد مجموع شاخص‌های بعد نهادی شهر خلاق را شامل می‌شود؛ بنابراین مؤلفه چارچوب عمومی و سیاسی بیشترین تنوع شاخص در این مؤلفه را دارد و بیش از نیمی از شاخص‌ها را دربرگرفته است. مؤلفه مشوق‌ها و مقررات نیز کمترین گستردگی را در زمینه شاخص‌ها دارد.

جدول ۱۰. مؤلفه‌ها و شاخص‌های بعد نهادی شهر خلاق

منابع	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها	بعد
KEA European Affairs, 2009	درصد معافیت مالیاتی برای هنرمندان یا افرادی که در صنایع خلاق کار می‌کنند نرخ‌های مالیات بر ارزش افزوده در کتاب‌ها، مطبوعات، ضبط صده، فیلم‌ها، فیلم‌نامه‌ها، نویسندگان آزاد، هنرمندان بصری درصد مشوق‌های مالیاتی درباره کمک‌های مالی و حمایتی درصد هزینه‌های عمومی مستقیم درباره فرهنگ درصد کمک مالی دولت به سینما درصد بودجه دولت به تلویزیون عمومی	محیط نهادی	
Correia, 2012	سراجه هزینه‌های عمومی مستقیم مرتبط با فرهنگ سراجه حقوق و دستمزد جمع‌آوری شده نویسنده میزان امتیاز در فهرست حقوق مالکیت بین‌المللی	مشوق‌ها و مقررات	
Vanova, and Miskovicova, 2014	درصد نمایندگان سیاسی و عمومی با احساس هدفمندی و اخلاقی درصد نمایندگان سیاسی و عمومی شفاف و قابل دسترس برای ساکنان میزان همکاری میان مقامات محلی، شرکت‌ها و گروه‌های ذی‌نفع داشتن چشم‌انداز برای مکان درصد اداره امکانات محله توسط ساکنان درصد واگذاری اختیارات به محله‌های شهر درصد حمایت از بخش داوطلبانه و اجتماع میزان آینده‌پژوهی مسائل شهری درصد تحقیق‌پذیری اهداف شهر میزان احترام به ویژگی‌هایی مانند قابلیت اطمینان، دقیق بودن، کارآمدی و صحت	چارچوب عمومی و سیاسی	نهادی

شکل ۶. ابعاد و مؤلفه‌های شهر خلاق

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۸

نتیجه‌گیری

بررسی مقاله‌های منتشرشده در ایران نشان می‌دهد میان ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق تفکیک مشخصی وجود ندارد. همچنین جامعیت و پوشش خصوصیت چندبعدی شهر خلاق در آن‌ها و روش نظام‌مندی برای انتخاب شاخص‌ها وجود ندارد. عباسی و شبانی (۱۳۹۶) در تعریف شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی شهر خلاق در اصفهان به هفت مؤلفه ثروت، رشد اقتصادی، نوآوری، ذوب فرهنگی، استعداد، خدمات متمرکز بر دانش و شهرنشینی و نه شاخص دست یافته‌اند. در این پژوهش، معیار مشخصی برای انتخاب شاخص‌های شهر خلاق وجود ندارد و شاخص‌های اصلی شهر خلاق مدنظر قرار نگرفته‌اند. کلانتری و همکاران (۱۳۹۵) دربارهٔ برخورداری کلان‌شهرهای ایران (تهران، اصفهان، مشهد، تبریز، شیراز، اهواز، کرج و قم) از شاخص‌های شهر خلاق از چهار عامل استفاده کرده است که عبارت‌اند از: طبقهٔ خلاق و امکانات رفاهی (ده شاخص)، استعداد و تنوع (دوازده شاخص)، پژوهش، توسعه و گشودگی (شش شاخص) و فناوری (شش شاخص)؛ از این‌رو مقاله حاضر با استفاده از ۳۴ شاخص به تحلیل پرداخته است. توجه به چند نکته دربارهٔ این مقاله مهم است. نخست اینکه انتخاب مؤلفه‌ها و شاخص‌ها در این مقاله از هیچ قاعدهٔ منطقی تبعیت نمی‌کند؛ چنانکه در توجیه انتخاب آن‌ها تنها به «استخراج از متون نظری و پژوهش‌های پیشین» اکتفا شده است و هیچ‌گونه روش‌شناسی استخراج شاخص‌ها از پیشینهٔ پژوهش وجود ندارد. دوم اینکه برای بومی‌سازی مؤلفه‌ها و شاخص‌ها اقدام نشده است؛ درحالی‌که پیشینهٔ پژوهش و ارزیابی سیستماتیک ادبیات به‌وضوح نشان می‌دهد مؤلفه‌ها و شاخص‌ها به تبعیت از مکان تغییر می‌کنند. سوم اینکه پژوهش مذکور از مؤلفه‌های تأثیرگذار شهر خلاق، مانند مؤلفه‌های اقتصاد فرهنگی، سیاست‌گذاری و اقتصاد خلاق چشم‌پوشی کرده است؛ زیرا از روش‌های علمی برای استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌ها استفاده نکرده است. فتوحی و همکاران (۱۳۹۵) با استفاده از روش دلفی به ۴۹ شاخص دست یافته‌اند. در این پژوهش، پنل خبرگان به‌طور اصولی برگزار نشده و تنها به تهیهٔ پرسشنامه از شاخص‌های پیشینهٔ پژوهش اقدام شده است. از آنجا که در این مقاله، ادبیات پژوهش به‌طور سیستماتیک بررسی نشده، شاخص‌های محدودی به‌دست آمده است. در نتیجه گزینه‌های گسترده‌ای فراوی تکمیل‌کنندگان پرسشنامه‌ها قرار نگرفته است. در عین حال، شماری از مؤلفه‌ها از قبیل زیست‌پذیری، به‌عنوان شاخص معرفی شده‌اند. مختاری ملک‌آبادی و همکاران (۱۳۹۴) براساس تدوین پرسشنامه با نظرسنجی از خبرگان به شناسایی شاخص‌های اثرگذار در ایجاد خلاقیت شهری پرداخته‌اند. نگارندگان در ابتدا در زمینهٔ بومی‌سازی شاخص‌های شهر خلاق با محوریت رویکرد اسلامی گام‌های مثبتی برداشته‌اند. باید توجه داشت که در مقاله‌های پژوهشی منتشرشده در ایران، بیشترین شاخص‌های ارائه‌شده به مقالهٔ مذکور متعلق است؛ زیرا ۹۷ زیرشاخص را مطرح کرده که در نهایت ۸۳ مورد از آن‌ها تأیید شده است. همچنین قاعدهٔ سلسله‌مراتبی در زمینهٔ ابعاد، مؤلفه و شاخص در این مقاله رعایت نشده است؛ به‌طوری‌که تنها به بیان شاخص و زیرشاخص اکتفا کرده است که بسیاری از شاخص‌ها مصداق بعد (برای مثال، معیارهای مکانی-فضایی، تاریخی، اجتماعی و اقتصادی) و مؤلفه (طبقهٔ خلاق، ارتباطات و طراحی) هستند. همچنین بسیاری از زیرشاخص‌ها، از جمله محوریت اصول اسلامی مانند معنویت، جذابیت، خلاقیت، ایمنی و راحتی، صنایع خلاق، تولیدات فرهنگی و تأکید بر انسان‌محوری و اقتصاد دانش‌بنیان مصداق مؤلفه به‌شمار می‌آیند. رفیعیان و شعبانی (۱۳۹۴) در تحلیل شاخص‌های خلاقیت شهری در نظام سکونتگاهی استان

مازندران به ۶۴ شاخص دست یافته‌اند. در این پژوهش به روش کمی تحلیل خوشه‌ای فازی به خوشه‌بندی شهرهای استان اقدام شده است. در این پژوهش نیز روش خاصی برای نحوه دستیابی به شاخص‌های شهر خلاق مطرح نشده و تنها به بیان شاخص‌های کمی پرداخته شده است. بیشتر شاخص‌ها مربوط به مؤلفه‌های نیروی انسانی، اقتصاد فرهنگی و امکانات رفاهی است و بسیاری از شاخص‌ها در حوزه نوآوری، اقتصاد خلاق، سیاست‌گذاری، مشوق‌ها و... مدنظر قرار نگرفته‌اند. ملکی و همکاران (۱۳۹۴) در اولویت‌بندی شاخص‌های شهر خلاق در زنجان به پنج مؤلفه کیفیت زندگی (سه شاخص)، سرمایه اجتماعی (سه شاخص)، سرمایه انسانی و خلاق (سه شاخص)، شرایط اجتماعی و فرهنگی (سه شاخص) و فناوری (سه شاخص) و پانزده شاخص دست یافتند. در این مقاله نیز روش اصولی و نظام‌مندی برای تعیین شاخص‌ها و بومی‌سازی آن‌ها در شهر زنجان وجود ندارد. بسیاری از مؤلفه‌ها از قبیل وضعیت کالبدی، فرهنگ و گردشگری، به‌عنوان شاخص در نظر گرفته شده‌اند. موسوی (۱۳۹۳) به چهار مؤلفه سرمایه انسانی خلاق (شش شاخص)، نوآوری (شش شاخص)، سرمایه اجتماعی (پنج شاخص) و کیفیت زندگی (پنج شاخص) و در نتیجه به ۲۲ شاخص استناد کرده است. درباره این مقاله می‌توان به چند نکته توجه کرد: ۱. معیار اصولی برای معرفی شاخص‌ها و بومی‌سازی آن‌ها در سطح شهر سردشت ارائه نشده است، ۲. بسیاری از مؤلفه‌ها مانند «فرهنگ و گردشگری، وضعیت زیست‌محیطی، اقتصادی و کالبدی» به‌عنوان شاخص مطرح شده‌اند، ۳. به مؤلفه‌های مهم مانند اقتصاد خلاق، سرمایه انسانی، اقتصاد فرهنگی، سیاست‌گذاری و فناوری و شاخص‌های مرتبط با آن‌ها توجه نشده است. بر این مبنا مقاله حاضر تفاوتی بنیادین با مطالعات گذشته دارد. نخست آنکه، تاکنون در هیچ پژوهشی در سطح کشور به‌شکلی نظام‌مند به ارزیابی سیستماتیک ادبیات پژوهش پرداخته نشده و ابعاد چندگانه شهر خلاق و تفکیک مؤلفه‌ها و شاخص‌های مرتبط با ابعاد بیان نشده است. دوم اینکه روش‌شناسی پژوهش تاکنون در حوزه شهر خلاق انجام نشده است و برای نخستین بار از دیدگاه آینده‌پژوهشی مبتنی بر روش ارزیابی سیستماتیک، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر خلاق مدنظر قرار گرفته‌اند.

منابع

- رفعیان، مجتبی و مرتضی شبانی، ۱۳۹۶، «تحلیل شاخص‌های خلاقیت شهری در نظام سکونتگاهی استان مازندران»، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۶، صص ۱۹-۳۴.
- عباسی، مهسا و امیرحسین شبانی، ۱۳۹۶، بررسی و تعریف شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی شهر خلاق در توسعه شهری اصفهان، سومین همایش بین‌المللی معماری عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران، دانشگاه البرز- انجمن معماری و شهرسازی استان البرز.
- فتوحی مهربانی، باقر، کلانتری، محسن و سید عباس رجایی، ۱۳۹۵، «شهر خلاق و شاخص‌های شهر خلاق ایرانی»، نشریه جغرافیا (فصلنامه علمی-پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران)، سال چهاردهم، شماره ۵۱، صص ۱۰۱-۱۱۸.
- کلانتری، محسن، رجایی، سید عباس باقر و فتوحی مهربانی، ۱۳۹۵، «تحلیلی بر برخورداری کلان‌شهرهای ایران از شاخص‌های شهر خلاق»، پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، سال چهارم، شماره ۴، صص ۵۸۷-۶۱۲.
- مختاری ملک‌آبادی، رضا، سقایی، محسن و فاطمه ایمان، ۱۳۹۴، «سطح‌بندی مناطق پانزده‌گانه شهر اصفهان از نظر شاخص‌های شهر خلاق با استفاده از مدل‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای»، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال پنجم، شماره ۱۵، صص ۱۰۵-۱۲۰.
- ملکی، سعید، مرادی‌مفر، سمیرا و اکبر حسین‌زاده، ۱۳۹۴، «اولویت‌بندی شاخص‌های شهر خلاق با استفاده از مدل تحلیل شبکه ANP (مورد مطالعه: مناطق شهری ۱ و ۴ زنجان)»، نشریه شهر پایدار، سال دوم، شماره ۱، صص ۷۸-۹۸.
- موسوی، میرنجف، ۱۳۹۳، «رتبه‌بندی محلات شهر سردشت از نظر حرکت به‌سوی خلاقیت با تأکید بر تحقق شهر خلاق با استفاده از تاپسیس و ANP»، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۰، صص ۱۹-۳۸.
- Abbasi, M., and Shabani, A. M., 2015, *Socio-Cultural Indicators Investigation and Definition of Creative City in Urban Development of Isfahan*, Third International Conference on Civil and Urban Architecture At the Beginning of the Third Millennium, Tehran, Alborz University- Alborz Province Architecture and Urban Development Association. (In Persian)
- Acs, Z., and Megyesi, M., 2009, *Creativity and Industrial Cities: A Case Study of Baltimore*, Entrepreneurship and Regional Development, Vol. 1, No. 4, PP. 421-439.
- ARC-CCI. 2012, *The CCI Creative City Index 2012*, Cultural Science Journal, Vol. 5, No. 1, PP. 1-18.
- Batty, M., Axhausen, K., Fosca, G., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., Ouzounis, G., and Portugali, Y., 2012, *Smart Cities of the Future*, Centre for Advanced Spatial Analysis University College London.
- Boschma, R. A., and Fritsch, M., 2009, *Creative Class and Regional Growth: Empirical Evidence From Seven Countries*, Economic Geography, Vol. 85, No. 4, PP. 391-423.
- Bowen, H., Moesen, W., and Sleuwaegen, L., 2006, *A Composite Index of the Creative Economy*, Review of Business and Economics, Vol. 54, No. 4, PP. 375-397.
- Bury, J., 2013, *Creative Capital in Small Cities? Niepolomice as an Example*, the Idea of Creative City, the Urban Policy Debate, Cracow 17-18 October 2013.
- Byrne, T., 2013, *Cultural Policy and the Creative City: Legitimation Discourses, Culture and the State*, Doctoral Thesis, Dublin Institute Of Technology.
- Carrillo, F. (2006). Capital systems: implications for a global knowledge agenda. Journal of

- Castro, C. M., 2012, *New Technology and Creative Tourism –A Case Study for the City of Porto*, Supervisor: Joana César Machado, Escola Das Ar Tes Da Un I Versida De C Atólica P Or Tug Ues A, Mestrado Em Gestão De Indústrias Criativas.
- Commonwealth of Australia, 2011, *Our Cities, Our Future, A National Urban Policy for a Productive, Sustainable and Liveable Future*, Department of Infrastructure and Transport, GPO Box 594, Canberra ACT 2601, Australia.
- Competence Centre on Composite Indicators and Scoreboards (COIN). 2017, *Cultural and Creative Cities Monitor 2017, Oint Research Centre (JRC)*, the Europaan Commssoon's ccnnme and Knowledge Service, Ispra, Italy.
- Correia, C., and Oliveira, M., 2012, *Creative Indexes: Economic Space Matters?* Master Degree Dissertation in Economics, Area of Specialisation in Economic Analysis, University of Porto School of Economics and Business.
- Durmaz, S. B., 2012, *Creative Clusters and Place-Making: Analysing the Quality of Place in Soho and Beyoglu*, PhD Thesis, University of Nottingham.
- Florida, R., 2005, *Cities and the Creative Class*, Oxon: Routledge.
- Florida, R., Mellander, C., and King, K., 2015, *The Global Creativity Index 2015*, The Martin Prosperity Instttu,, Unvrstty of Toronoo's Rotman hhhooo of aa nggemnn.
- Fotouhi Mehrabani, B., Kalantari, M., and Rajaii, S. A., 2014, *Creative City and Iranian Creative City Indicators*, Journal of Geography, Vol. 14, No. 51, PP. 101-118. (In Persian)
- Gossling, T., and Rutten, R., 2007, *Innovation in Regions*, European Planning Studies, Vol. 15, No. 2, PP. 1-20.
- Grodach, C., 2012, *Before and After the Creative City: the Politics of Urban Cultural Policy in Austin, Texas*, Journal of Urban Affairs, Vol. 34 (2012), PP. 81–97.
- Hagihara, M., 2010, *Urban Regeneration in Kyoto after the Meiji Restoration: From a Creative City Theory Perspective*, Faculty of LiberaA Ats, aaa ka hhoio Women's Univrrstty.
- Hahn, J., 2010, *Creative Cities and (Un)Sustainability – Cultural Perspectives*, Cultura 21 Ebooks Series on Culture and Sustainability Cultura 21 Ebooks Reihe Zur Kultur Und Nachhaltigkei, Vol. 3, No. 3, PP. 1-20.
- Hall, P., 2000, *Creative Cities and Economic Development*, Urban Studies, Vol. 37, No. 4, PP. 639-649.
- HKSAR, 2004, *A Study on Creativity Index*, Hong Kong: HKSAR.
- INTELI, 2011, *Creative-Based Strategies in Small and Medium-Sized Cities: Guidelines for Local Authorities*, URBACT II Programme of the European Commission (EC).
- Jopek, D., 2013, *Good City Form, Creative NewYork*, the Idea of Creative City, The Urban Policy Debate, Cracow 17-18 October 2013.
- Kalantari, M., Rajaei, S. A., and Fotouhi Mehrabani, B., 2016, *An Analysis of the Metropolitan Areas of Iran Enjoying Creative City Indices*, Geographical Research Urban Planning, Vol. 4, No. 4, PP. 587-612. (In Persian)
- KEA European Affairs. 2009, *The Impact of Culture on Creativity*, Rapport Préparé Pour La Commission Européenne. Bruxelles: Commission Des Communautés Européennes.
- Kloudova, J., and Stehlikova, B., 2010, *Creativity Index for the Czech Republic in Terms of Regional Similarities and Geographic Location*, Economics and Management, Vol. 1 (2010), PP. 100-109.
- Knowledge Management. 6(4): 379-399.

- Kong, L., 2012, *Singapore and the Making of a Creative City*, Chinese Creative Industries Forum 2012 Macau 2 June 2012, Department of Geography National University of Singapore.
- Kooijman, D., and Romein, A., 2007, *the Limited Potential of the Creative City Concept: Policy Practices in Four Dutch Cities*, Faculty of Architecture, RE and H Department of Delft University of Technology.
- Krop, M. F., 2013, *Implementation From Above? the Conditions for Cultivating the Creative Industry in Shenzhen, China*, Master Thesis Graduate Degree Urban and Regional Planning, UVA University of Amsterdam, Department of Human Geography, Planning and International Development Studie.
- Landry, C., 2000, *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*, London: Earthscan.
- Leng, K. S., Badarulzaman, N., Samat, N., Rohayah, S., and Dawood, S., 2014, *Capitalising on Urban Cultural Resources for Creative City Development: A Conceptual Review and the Way Forward for Malaysia's George Town*, GEOGRAFIA Onlinetmmalaysian Journal of Society and Space, Vol. 10, No. 5, PP. 20 – 29.
- Lewisin, M., and Donald, B., 2010, *A New Rubric for 'Creative City' potential in Canada's Smaller Cities*, Urban Studies, Vol. 47 (2010), PP. 29–54.
- Liu, H., 2015, *Creative Industries and Urban Spatial Structure*, Advances in Asian Human-Environmental Research, DOI 10.1007/978-3-319-16610-0-2, Springer International Publishing Switzerland Springer International Publishing Switzerland.
- Lowes, M., 2015, *Placemaking and the Discourse of Creativity in Toronto's Creative City Revitalization Strategy, 2003-2008*, CJMS Fall 2015/RC, M Automne 2015, University of Ottawa.
- Maleki, S., Moradi Mafar, S., and Hosseinzadeh, A., 2015, *Prioritization of Creative City Indicators Using Analytical Model of ANP Network Study of Zanjan Urban Areas 1 and 4*, Journal of Sustainable City, Vol. 2, No. 1, PP. 78-98. (In Persian)
- Mellander, C., and Florida, R., 2012, *The Rise of Skills: Human Capital, The Creative Class and Regional Development*, CESIS Electronic Working Paper Series, Paper No. 266, the Royal Institute of Technology Centre of Excellence for Science and Innovation Studies (CESIS), <http://www.cesis.se>.
- Mokhtari Malek Abadi, R., Saghaei, M., and Iman, F., 2014, *Classification of Isfahan Fifteen Areas In Terms of Creative City Indicators Using Regional Planning Models*, Journal of Urban Research and Planning, Vol. 5, No. 15, PP. 5-10. (In Persian)
- Mousavi, M. N., 2014, *Ranking Sardasht City Neighborhoods for Moving Towards Creativity with Emphasis on Realizing City Creation Using TOPSIS and ANP*, Geography and Urban Planning, Vol. 4, No. 10, PP. 19-38. (In Persian)
- Oliveira, C. I. P., 2011, *Creative Cities: The Potential of Portuguese Cities*, Master Degree Dissertation in Economia E Gestão Das Cidades, Do Porto University.
- Peng, K., and Yang, Y., 2013, *An Exploratory Study on Creative City From the Citizen's Point of View*, IJCCI, Vol. 1, No. 1, PP. 1-20.
- Petrov, A., 2007, *A Look Beyond Metropolis: Exploring Creative Class in the Canadian Periphery*, Canadian Journal of Regional Science, Vol. 30, No. 3, PP. 451-474.
- Pratt, A. C., 2008, *Creative Cities: the Cultural Industries and the Creative Class*, Geografiska Annaler: Series B, Human Geography, Vol. 90, No. 2, PP. 107-171.

- Pratt, A. C., 2010, *Creative Cities: Tensions Within and Between Social, Cultural and Economic Development: A Critical Reading of the UK Experience*, City, Culture and Society, Vol. 1 (2010), PP. 13–20
- Prdddn's Counlll of Advisors on nnnnmn and Tcchnooogy (PCTTT), 2016, *Report to the President Technology and the Future of Cities*, Executive Office of the President, February 2016.
- Price Waterhouse Coopers, 2005, *Cities of the Future, Global Competition*, Local Leadership Global.
- Rafieian, M., and Shabani, M., 2015, *Analysis of Urban Creativity Indices in the Residential System of Mazandaran Province*, Journal of Geography and Urban-Regional Planning, Vol. 5, No. 16, PP. 19-34. (In Persian)
- Ramos, A. R., Navarro, J. L. M., Martos, M. L. P., and Camacho, M. I. M., 2016, *Indexes of Creativity: A Measurement Proposal for Spain and Its Autonomous Communities*, 19th International Conference on Cultural Economics by the ACEI Valladolid (Spain), 21-24 June 2016.
- Renz, E., 2015, *Business Models and the Creative City: Amsterdam's Knowledge Mile in the Limelight*, CREATE-IT Applied Research Research Group Cross Media, Hogeschool Van Amsterdam.
- Rezaie Eshaghvandi, S., and Rostami, M., 2015, *A Vision Development of the Creative City of Kermanshah – Iran in Line with the Process of City Development Strategy (CDS) Through the Adoption of OREGON Model*, J. Appl. Environ. Biol. Sci., Vol. 5, No. 1, PP. 219-229.
- Romein, A., and Trip, J., 2010, *Key Elements of Creative City Development: An Assessment of Local Policies in Amsterdam and Rotterdam*, Delft University of Technology, OTB Research Institute for Housing, Urban and Mobility Studies, Jaffalaan 9, Delft, the Netherlands.
- Saal, H., Hammer, S., Wayman, R., Compton, P., and Flynn, T., 2002, *Creative Community Index: Measuring Progress toward a Vibrant Silicon Valley*, Cultural Initiatives Silicon Valley.
- Sasaki, M., 2003, *Kanazawa: A Creative and Sustainable City*, Jan. 2003.
- Sasaki, M., 2008, *Developing Creative Cities Through Networking*, Issued by the Participants of World Creative City Forum 2007, OSAKA Mar 2008.
- Sasaki, M., 2010, *Urban Regeneration through Cultural Creativity and Social Inclusion: Rethinking Creative City Theory through a Japanese Case Study*, Cities, Vol. 27 (2010), PP. S3–S9.
- Scott, A. J., 2006, *Creative Cities: Conceptual Issues and Policy Questions*, Journal of Urban Affairs, Vol. 28 (2006), PP. 1–17.
- Trip, J. J., 2007, *What Makes a City? Planning for Quality of Place, THE Case of High-Speed Train Station Area Development*. Delft: TU Delft.
- Vanolo, A., 2009, *the Image of the Creative City, Eight Years Later: Turin*, Urban Branding and the Economic Crisis Taboo, Vol. 46 (2015), PP. 1–7.
- Vanova, A., and Miskovicova, A., 2014, *What Makes the City Creative –Comparison of Creative City's and Local Socio-Economic Development's Factors*, 5th central European Conference in Regional Science –CERS, 2014.
- Yigitcanlar, T., 2005, *The Making of Knowledge Cities: Lessons Learned From Melbourne*, International Symposium on Knowledge Cities, 2005, 28-30 November 2005, Saudi Arabia, Medina.
- Zamudio, R. M., and Barar, F., 2013, *Looking for the Creative City: Urban Development Through Education and Cultural Strategies in Medellin*, the Idea of Creative City, Vol. 1(2013), PP. 40-45.
- Zherdev, N., 2014, *Festivalization As a Creative City Strategy*, Doctoral Working Paper Series, IN3 Working Paper Series, Vol. 14, No. 002, PP. 5-25.